

sen näkemiseen, ettei uskon tarvitse olla joko perusteetonta tunnetta tai tieteellisesti perusteltua tietoa. Monipuolisempia näkemyksiä asiasta on olemassa. Uskon perusteet vaihtelevat henkilöltä toiselle. (Vainio, *Hitaan järjen kritiikki*, Perussanoma 2011).

Enqvistin käytännön luottamus moniin filosofisiin näkemyksiin on mielenkiintoista myös uskonnolliseen monimuotoisuuden perustuvan uskontokritiikin kannalta. Filosofiasia ja politiikassa vallitsee vastaava monimuotoisuus. Monista kysymyksistä vallitsee syvä erimielisyys, mutta harva katsoo tämän osoittavan kaikkea filosofiaa ja politiikkaa perusteettomiksi. Tämänkin osoittamiseen tarvittaisiin filosofinen argumentti, jolloin ainakin tämän yhden filosofisen argumentin olisi siis oltava luotettava. Ehkä uskonnollisetkin erimielisyydet voisivat selittyä jollakin muulla kuin kaiken uskonnon perusteettomuudella?

ROPE KOJONEN
TEOL. MAIST., HELSINKI

MICHAEL MARTIN (TOIM.) Ateismi. Tampere: Vastapaino 2010. 429 s.

Kun maailmalla kustantamot painavat ripeään tahtiin uusateistien ja uusateistien kriitikkojen kirjoja, lukija alkaa jossain vaiheessa kaivata jonkinlaista metatason näkökulmaa siihen, mistä keskustelussa (tai sen puutteessa) on kyse. *Ateismilta* (Cambridge Companion to Atheism, 2007, suomentaneet Tapani Hieta-niemi, Jussi K. Niemelä & Tiina Rae-vaara) on lupa odottaa jonkinlaista lääkettä tähän vaivaan, onhan kyseessä suuren yliopistopainon käsikirja, joka yleensä edustaa hyvin korkeatasoista lajityyppiä. Entä auttaako *Ateismin* lääke? Ei aivan toivotulla tavalla. Yritys on kyllä hyvä mutta kirjassa on monia olennaisia puutteita.

Jos jotakuta ärsyttää teistien samoissa sarjoissa julkaisemien teosten satunnainen apologeettinen viire, sama viire toistuu myös *Ateismissä* käänteisenä. Joidenkin kirjoittajien tekstissä paistaa lopun ajan läheisyys. Vaikka analyysi yritetään pitää viilleänä, välillä pinnalle pulpahtaa tarve osoittaa ateismin hienous. Toisinaan tämä seuraa argumenteista, toisinaan ei. Joskus lukijalle tulee olo, että hänelle saarnataan. Tämä on silmiinpistävää esimerkiksi Benjamin Beit-Hallamin ateistien psykologista profiilia koskevassa luvussa, jossa pyrkimyksenä on osoittaa kuinka ateistit ovat "hyviä lähimmäisiä".

Kirjan toimittaja on pitänyt tarkasti huolta siitä, ettei kirjoittajien sivumäärä ylity. Tästä on kuitenkin seurauksena tarve sanoa kaikki mahdollinen hyvin lyhyessä tilassa, mistä ei seuraa kovinkaan tyylikästä jälkeä. Artikkelit tasapainottelevat yleisen, etäännyttävän yhtäältä-toisaalta -tyylin ja kirjoittajan oman erikoisalueen, ajatusten tai argumenttien esittelyn välillä. Tämän genren kirjoissa ensimmäinen lähestymistapa olisi mielestäni huomattavasti parempi; näin lukijalle muodostuisi laaja yleiskuva siitä, mitkä ovat keskustelun keskeiset teemat ja taitekohdat. Nyt yritetään sanoa aivan liikaa liian pienessä tilassa. Lisäksi muutama analyttisempi artikkeli on perusopiskelijalle aivan liian haastava.

Hyvää meta-analyysia ateismin ja teismin kohtaamisesta ei ole vielä kukaan kirjoittanut. *Ateismia* paremmin tehtävästään suoriutuvat kuitenkin esimerkiksi teokset M. Peterson & R. Vanarragon, *Contemporary Debates in Philosophy of Religion* sekä J. J. C. Smart & J. Haldane, *Atheism and Theism* (2.nd ed.), jotka perustuvat argumentoituun ajatustenvaihtoon eri näkemysten välillä. Heuristisesti tämä on oivaltavampi lähestymistapa kuin *Ateismin* usein hyvin sporadiset välähdykset. Kirjan suomalaisessa esipuheessa toivotaan kirjan edesauttavan yhteiskunnan

kehittymistä suuntaan, jossa kaikkia näkemyksiä arvioidaan tasavertaisesti. Edellä mainitut teokset olisivat olleet tämän päämäärän suhteen huomattavasti parempia.

Ateismi sisältää katsaukset ateismin historiaan, ateismin esiintymiseen globaalisti, useita artikkeleita, joissa arvioidaan joitakin teistisiä argumentteja, sekä luvut uskonnon naturalistisista selityksistä, uskonnonvapaudesta, ateismin uskonnollisuudesta ja ateistien psykologisesta profiilista. Kirjasta kuitenkin puuttuvat kolme lukua, jotka löytyvät englanninkielisestä alkuteoksesta. Nämä luvut käsittelevät kalamargumenttia, feminismiä ja uskontoa sekä postmoderneja ateismin ja uskonnon muotoja. Mitään syytä näiden lukujen hylkäämiselle ei suomenoksessa anneta. Alkuperäisessä teoksessa ne kuitenkin tarjoavat olennaisia lisänäkökulmia ja varsinkin John Caputon postmodernia a/teologiaa käsittelevä luku hämentää sopivasti ateismin luonteen määrittelyä.

Tästä pääsemmekin kirjan keskeiseen ongelmakohtaan, ateismin määrittelyä ja ateismin laajempiin filosofisiin ja eksistentiaalistisiin kytköksiin. Vaikka johdannossa esitetään muutama väljä määritelmä, jotka keskittyvät lähinnä jumalaukon puutteeseen tai positiiviseen uskoon, että sellaista oliota kuin Jumala ei ole, kirjan muissa luvuissa asiaa lähestytään monista eri perspektiiveistä. Aloittelevalle lukijalle tulee todennäköisesti helposti hämmentynyt olo, koska ateismi näyttää ilmenevän hyvin erilaisissa vaatteissa, kuten uskonnotkin yleensä tekevät. Tässä *Teologisen Aikakauskirjan* numerossa olevassa artikkelissa pyrin Aku Visalan kanssa lähestymään ateismin määrittelyä laajemmasta filosofisesta kokonaisperspektiivistä. Se, että ateismi määrittellään uskon puutteena, ei vielä kerro meille kovinkaan paljon siitä, millaista ateismi käytännössä elämänfilosofiana on. Tämä tulee kyllä ilmi esimerkiksi Gavin Hyma-

nin (ja poisjätetystä Caputon) artikkeleista.

Käänteinen ongelma on vaikeus määritellä mitä "usko Jumalaan" oikeastaan tarkoittaa. Monet jumaluskon muodot ovat sopivia yllä esitetyn väljän ateismin määritelmän kanssa, kuten esimerkiksi aasialaiset tässä mielessä ateistiset maailmuskonnot sekä monet mystiikan muodot. Tarjoamalla riittävän selkeän taksonomian heti alkuun kirja olisi ollut monella tapaa ymmärrettävämpi ja hyödyllisempi varsinkin opiskelijoille.

Koska teokseen sisältyy lukuisia varsin erilaisia artikkeleita, nostan tässä esiin joitakin huomioita vain muutamasta artikkelista. Keith Parsons esittelee lyhyesti kahden merkittävän teistisen filosofin, Richard Swinburnen ja Alvin Plantingan, argumentatiivisia strategioita. Esimerkiksi tässä luvussa kirjan formaatti kääntyy sen päämäärää vastaan. Parsons ei kykene esittämään edellä mainittuja teorioita niiden edellyttämässä laajuudessa, jolloin hänen esityksensä uhkaavasti lähestyy olkinuken kumoamista. Samantyyppisestä ongelmasta kärsii William Lane Craigin ateismin kritiikki. Andrea Weisberger tarjoaa erinomaisen katsauksen teodikean ongelmaan rehellisesti ateistisesta näkökulmasta. Yksi kerrallaan hän käy läpi yleisimmät vastaukset ja osoittaa niihin sisältyvät ongelmat kuitenkin käsittelemättä yksittäisistä teodikeoista käytyä keskustelua. David Brinkin etiikan autonomiaa käsittelevä luku on sekin erittäin hyvä yleiskuvaus, vaikka siinäkin keskustelu eri näkökulmien välillä jää vajaaksi.

Suomennokseen on lisätty Jussi K. Niemelän ja Tiina Raevaaran loppusanat, joissa esitellään yleisluontoisesti joitakin kognitiivisen uskontotieteen piirteitä. Lukijalle jää kuitenkin hieman epäselväksi, mitä tarkoitusta tämä suppea luku palvelee. Kognitiivisen uskontotieteen käsittelemään uskonnon naturalistiseen selitykseen viitataan esimerkiksi Phil Zuckermannin ja Stewart Guthrien

artikkeleissa, joita loppusanat hivenen laajentavat. Näin kaiketi pyritään tarjoamaan ylimääräinen tieteellinen argumentti, joka genealogiaan vedoten osoittaa uskonnot epätosiksi. Tätä vaikutelmaa vahvistaa loppusanojen loppuhuipennus, jossa uskontojen moninaisuus yhdistetään uskonnollisuuden naturalistiseen selitykseen. Tämänkaltaisista kumoamisargumenteista (debunking arguments) on kuitenkin käynnissä laaja ja erittäin mielenkiintoinen keskustelu, johon ei viitata laisinkaan.

Lyhyesti todettakoon, että genealogisten argumenttien ongelma on se, että ne ovat liian vahvoja: uskonnon lisäksi ne syövät myös arkiuskomustemme ja jopa tieteen perusteet. Toistaiseksi ei ole löydetty uskottavaa tapaa rajata kumoutumista vain uskonnollisiin uskomuksiin. Toisekseen kognitiivisen uskontotieteen kenttä muotoutuu jatkuvasti uudelleen. Esimerkiksi loppusanoissa esiin nostetulla intuitionvastaisuudella ei uusimpien tutkimusten mukaan ole merkittävää osaa varttuneiden yksilöiden uskomustenmuodostamisprosesseissa. Lisäksi monet teistifilosofit ovat argumentoineet laajasti kognitiivisen uskontotieteen ja teismin yhteensopivuuden puolesta.

Lähtökohtaisesti uskonnon luonnollisuuden ja teismin välillä ei näytä olevan selkeää ristiriitaa. Samoin naturalististen selitysten lisääminen uskonnolliseen monimuotoisuuteen ei merkittävästi muuta jo vuosisatoja käytyä keskustelua uskonnollisen diversiteetin ja kontingentin kulttuurisen kontekstin merkityksestä uskomusten todenperäisyydelle. Vertailun vuoksi: on aina tiedetty, että konteksti vaikuttaa suuresti ihmisten puoluekantoihin. Jos nyt pystyisimme esimerkiksi fMRI-kuvauksen ja kognitiotieteiden avulla kertomaan tarkemmin jostakin niistä prosesseista, jotka tekevät ihmisistä vaikkapa keskustalaisia, vähentääkö tämä jotenkin keskustalaisuuden (tai politiikan ylipäätään) totuusarvoa?

Kirjan käännös on pääsääntöisesti hyvää suomea ja sitä on ilo lukea. Harmittavasti mukaan on jäänyt jonkin verran käsitteellisiä sekaannuksia, asiavirheitä ja itse keksittyjä suomennoksia, jotka poikkeavat vallalla olevista termeistä. Toisinaan näistä keskeisistä käsitteistä annetaan englanninkielinen muoto, toisinaan ei. Joissakin tapauksissa lukija joutuu mielessään kääntämään käsitteen englanniksi, jotta lause muuttuu ymmärrettäväksi.

Kirjan alussa on sanasto, joka sekin on pääsääntöisesti mainio, vaikka mukaan on jäänyt joitakin erikoisuuksia. Esimerkiksi "anselmilaisen jumalakäsityksen" mukaan "Jumalaa suuremman olennon olemassaoloa ei voida ymmärtää." Samalla sanastosta puuttuu useita keskeisiä termejä, joiden selittäminen olisi edistänyt kirjan ymmärtämistä, kuten esimerkiksi riittävän syyn periaate, aktuaalinen äärettömyys, internalismi, eksternalismi ja kvalia.

Kaiken kaikkiaan *Ateismi* on hyvä yleisjohdanto, joka parhaimmillaan nostaa suomalaisen uskontokeskustelun tasoa tarjoamalla analyttisen ja kriittisen näkökulman uskonnollisten uskomusten luonteesta käytyyn keskusteluun.

OLLI-PEKKA VAINIO
DOS., RIIHIMÄKI

HERMAN PHILLIPSE
**God in an Age of Science:
A Critique of Religious
Reason. Oxford: Oxford
University Press 2012.
372 s.**

Siitä huolimatta, että valtaosa nykyaikaisista analyttisistä filosofeista on joko ateisteja tai agnostikkoja, ateismin seikkaperäisiä filosofisia puolustuksia ilmestyy varsin harvoin. Kuluneen vuosikymmenen aikana on ilmestynyt vain muutama raskaan sarjan teos, joihin lukeu-